

BẠO LỰC HỌC ĐƯỜNG NHÌN TỪ KHÍA CẠNH TÂM LÝ

MẠC VĂN TRANG

Viện Khoa học Giáo dục Việt Nam

Email: macvantrang@gmail.com

Tóm tắt: Bài viết phân tích các vấn đề về bạo lực học đường dưới góc nhìn từ khía cạnh tâm lý học. Theo tác giả, hành vi bạo lực học đường nói chung là hành vi của một cá nhân hay nhóm học sinh cố ý dùng sức mạnh để tác động đến cá nhân hay nhóm học sinh khác, gây cho họ những tổn thương về thể xác, tâm lý... Vì vậy, các nhà giáo dục cần nhận diện các loại hành vi bạo lực học đường với tính chất và mức độ tâm lý nghiêm trọng khác nhau để có giải pháp xử lý phù hợp.

Từ khóa: Bạo lực học đường; tâm lý; hành vi bạo lực.

(Nhận bài ngày 14/7/2016; Nhận kết quả phản biện và chỉnh sửa ngày 10/8/2016; Duyệt đăng ngày 25/8/2016).

1. Đặt vấn đề

Trong mấy năm gần đây, bạo lực trong xã hội và bạo lực học đường (BLHĐ) đều gia tăng không chỉ về số lượng các vụ việc mà còn tăng lên về tính chất nguy hiểm, khiến xã hội lo lắng [1]. Nhà nước và nhà trường đều tăng cường các biện pháp xử lý, phòng ngừa nhưng chưa mấy hiệu quả. Hành vi BLHĐ nói chung là hành vi của một cá nhân hay nhóm học sinh (HS) cố ý dùng sức mạnh để tác động đến cá nhân hay nhóm HS khác, gây cho họ những tổn thương về thể xác, tâm lý...

Riêng về BLHĐ, lâu nay chúng ta thường xem xét hành vi đó từ nguyên nhân xã hội và giáo dục. Ngày nay, cần chú ý đến những nguyên nhân sâu xa từ phát triển loài và cá thể để có cái nhìn toàn diện hơn. Cần đi sâu vào phân tích các mức độ của hành vi bạo lực, nguyên nhân tâm lý để tìm ra các biện pháp tâm lý - giáo dục có tính căn cơ mới hi vọng đạt được kết quả bền vững, đúng với chức năng giáo dục của nhà trường.

2. Hành vi bạo lực cần được xem xét ở khía cạnh phát triển loài và cá thể

Nhiều nhà khoa học đồng ý với quan điểm cho rằng, bạo lực là cái vốn có hữu ở con người. Đối với người tiền sử, đã có những bằng chứng khảo cổ chứng minh cả bạo lực lẫn hòa bình là những đặc tính sơ khai của con người. Tuy nhiên, xã hội phát triển hơn, hành vi bạo lực cũng giảm đi. Steven Pinker trong bài báo với tựa đề "The History of Violence" trên The New Republic đưa ra bằng chứng cho rằng mức độ và tính tàn nhẫn của bạo lực lên con người và động vật đã giảm dần trong các thế kỉ qua [2].

Tâm lý học tiến hóa đưa ra một vài lời giải thích cho bạo lực con người trong nhiều bài viết. Goetz (2010) cho rằng, con người cũng tương tự như hầu hết các loài động vật có vú là sử dụng bạo lực trong những tình cảnh cụ thể. Goetz viết rằng, phần lớn các vụ giết người thường bắt đầu từ những tranh cãi bình thường giữa những người đàn ông không liên quan đến nhau và rồi leo thang lên bạo lực và chết chóc. Ông cho rằng những xung đột như vậy xảy ra khi có tranh cãi về vị thế giữa

những người đàn ông cùng vị thế. Nếu có sự khác nhau lớn về địa vị ngay từ ban đầu, cá nhân có địa vị thấp hơn thường không dám thách thức và nếu có thách thức thì cũng bị cá nhân có địa vị cao hơn phớt lờ. Trong cùng một môi trường có khoảng cách bất bình đẳng lớn, các cá nhân đó có thể sử dụng bạo lực để giành được vị thế cao hơn. Đối với HS, các em cùng lứa tuổi, cùng trình độ phát triển sà sà nhau, nên những va vấp, xung đột của những người "cùng vị thế" dễ dẫn đến giải quyết bằng bạo lực...

Về mặt phát sinh cá thể, trong báo cáo "Ma túy, não bộ và hành vi - Khoa học về nghiện" của Viện Nghiên cứu Quốc gia Hoa Kỳ về Lạm dụng ma túy (NIH), có nhận xét: "Một trong những bộ phận của não bộ chưa được phát triển hoàn toàn trong suốt thời kì thanh niên là thùy trán - vùng não cho phép chúng ta đánh giá tình hình, đưa ra quyết định đúng đắn, kiểm soát cảm xúc và ham muốn. Điều này giải thích vì sao trẻ vị thành niên có nhiều khả năng đưa ra những quyết định sai lầm..." [3].

Trong các tài liệu về Tâm lý học phát triển, Tâm lý học lứa tuổi, chúng ta đều thấy đề cập vấn đề "khủng hoảng" ở tuổi thiếu niên, do mất cân bằng giữa phát triển tâm lý và sinh lý; giữa tâm lý và xã hội; giữa những khao khát, ước mong và khả năng bắt cập cũng như sự cố gắng gắn kết với bạn bè để tìm thấy sức mạnh của nhóm ...

3. Nhận diện tính chất tâm lý của hành vi bạo lực ở học sinh

Không phải cứ HS đánh nhau là xử lý giống nhau, trái lại cần xem xét hành vi HS đánh nhau ở nhiều mức độ. Xét theo tính nghiêm trọng về mặt tâm lý, có thể phân loại theo mức độ từ nhẹ đến nặng như sau:

a/ Đánh nhau ngẫu nhiên, chẳng hạn: HS A nô đùa vô tình chạy xô mạnh vào HS B; HS B phản ứng tự vệ xô lại, hai bên cãi cự dẫn đến đánh nhau;

b/ Đánh nhau từ chuyện cãi cọ nhất thời, rồi to tiếng, văng tục, chửi bậy đến đánh nhau;

c/ Đánh nhau do chế giễu, trêu chọc khiến bạn nổi khùng, đi đến ẩu đả...

d/ Đánh nhau có thể do liên hoan uống rượu, bia say không kiểm soát được cảm xúc..

Những trường hợp nêu trên có thể xảy ra giữa hai cá nhân hay lôi kéo cả nhóm vào ẩu đả. Đây là những hành vi có tính nhất thời, bột phát, không có ý định, mục đích từ trước. Hành vi này thường xảy ra với HS ở mọi thời, mọi nơi, không đáng lo ngại và dễ giải quyết (tạm gọi đây là hành vi BLHĐ nhóm 1).

e/ Hành vi đánh nhau hay tìm cách làm hại bạn một cách có tổ chức, có mục đích: Rủ bạn làm trò bậy bạ rồi ghi hình đe dọa; tìm cách tống tiền bạn; rình rập trả thù bạn vì chuyện xích mích; tổ chức nhóm tấn công một hay một nhóm khác;

g/ Đánh bạn, làm hại bạn như một trò chơi khoái cảm, với những lí do như: Bạn ấy nhìn đều, cười đều; không đi mua xôi cho em...; nhìn thấy ghét nên em đánh; thấy các bạn đánh thì em cũng đánh...

h/ Hành hạ bạn theo kiểu nhục hình: Đánh đập, bắt quỳ lạy, lột quần áo, bắt uống nước cống, liếm giấy, quay phim ảnh đưa lên mạng...

Tính chất của loại hành vi bạo lực e - g - h (tạm gọi đây là hành vi BLHĐ nhóm 2). Đây là những hành vi rất nghiêm trọng, vì nó được tiến hành có ý thức, có tổ chức, nhất là khi hành hạ, làm nhục người khác thấy thích thú, khoái cảm... Ở đây không chỉ kẻ "say sưa" hành hạ người khác mà cả những kẻ thích thú đứng xem, cổ vũ cho hành vi tàn ác đều nhiễm một tính chất tâm lí nguy hiểm.

Các mức độ hành vi thuộc "nhóm 2" hiện đã và đang diễn ra ở cả HS nam và nữ, ở cả HS trung học cơ sở (THCS) và trung học phổ thông (THPT).

4. Giải pháp tâm lí - giáo dục

Muốn giải quyết vấn đề BLHĐ một cách bền vững phải đi sâu vào khía cạnh tâm lí, giúp cho HS *tự nhận thức* được những sai lầm có tính chất nghiêm trọng của hành vi về đạo đức, pháp luật, văn minh; tác động mạnh mẽ sâu xa đến *mặt xúc cảm* (thấy xấu hổ, ân hận, hối tiếc, day dứt lương tâm...) và bằng hành động thành khẩn *nhận lỗi, xin lỗi, chuộc lỗi, tạ lỗi* với nạn nhân và với những người liên quan. Phải lấy từng trường hợp để giáo dục, *tác động lay chuyển đến tâm lí toàn thể HS*, chứ không phải để dọa...

- Đối với hành vi BLHĐ nhóm 1 (a-b-c-d) chỉ cần giáo viên chủ nhiệm (GVCM) (ngay từ lớp Mẫu giáo lớn trở lên), nghiêm túc và khéo léo giúp cho mỗi HS nhận rõ sai lầm, biết hối hận, xấu hổ, biết *thành thật nhận lỗi, xin lỗi, chuộc lỗi* là được. Ngay từ nhỏ, HS đã học được những hành vi này thì càng lớn lên, các em sẽ càng biết ứng xử thận trọng và có văn hóa khi lỡ mắc lỗi lầm.

Ví dụ, trường hợp HS lớp 9 ở trường phổ thông cơ sở tại Vac-sa-va (Ba Lan), một lần bị bạn gái trong lúc ra chơi đã chế nhạo cách phát âm của HS đó không chuẩn một âm tiếng Ba Lan. Bạn gái kia đùa dai, nên HS này nổi cáu, chửi tục. Các bạn khác và GV cũng nghe thấy. Vậy, trong trường hợp này cô giáo đã làm gì?

Một là, GV gọi hai HS có lỗi lại để tự phân tích xem

có lỗi gì? HS nữ nhận là có lỗi đùa dai, nhưng không phải chế nhạo mà là rất quý bạn... Cậu HS này nói đó là do cáu giận, nhưng chửi tục là thiếu văn hóa, có lỗi... Như thế là HS tự biết *thành thật nhận lỗi*.

Hai là, GV nói với cả lớp: Hai bạn đã nhận ra có lỗi, muốn nói lời *xin lỗi*. Bạn gái đứng lên xin lỗi bạn trai và xin lỗi cả lớp, xin lỗi cô. Bạn trai cũng xin lỗi như vậy. Cả lớp hoan hô vui vẻ.

Ba là, GV phân tích: Người ta quan tâm, quý nhau nhưng lại thường hay chế giễu, trêu chọc nhau... Cô nghĩ là bạn gái rất quý bạn trai, nên hay trêu đùa. Bạn trai nên có hành vi đẹp là *chuộc lỗi* với bạn gái. Bằng cách gì? Cô sẽ nói riêng sau... Cậu HS về nhà kể lại chuyện và muốn xin tiền mua bó hoa... Bố mẹ khuyên nên lấy tiền tiết kiệm ra mua. Sáng hôm sau, cậu HS dậy sớm, lấy bộ com-lê, cà vạt ra là ủi, mặc nghiêm chỉnh, ngắm nghía, rồi đi học sớm, đem tiền mua bó hoa... Giờ đầu tiên vào lớp, cô giáo mời hai bạn lên, cậu HS trao hoa cho bạn gái, hai bạn bắt tay nhau thân ái, trước những tràng vỗ tay, tiếng cười vui của cả lớp... Cô giáo nói rằng, chúng ta ai cũng có thể mắc lỗi lầm, nhất là các em còn bồng bột. Điều quan trọng là biết nhận ra lỗi lầm, biết xin lỗi, chuộc lỗi để mình trưởng thành hơn...

Như vậy, với trường hợp trên, vì tính chất lỗi lầm ở đây chỉ là cáu giận, chửi tục trước lời trêu chọc của bạn, nó rất thường tình, dễ bị bỏ qua. Nhưng với nhà giáo dục thì cần biết giáo dục HS ngay từ những lỗi lầm nhỏ mới tránh nảy sinh thành lỗi lầm lớn. Hơn nữa, phải biết lấy lỗi lầm của một HS, một trường hợp để giáo dục cho toàn thể HS. Tính chất của hành vi "nhóm 1" trong BLHĐ đều nên giải quyết theo ba bước nêu trên, một cách chân thành, từ phía mỗi HS. Tất nhiên, với HS mỗi lứa tuổi, mỗi hoàn cảnh cần có cách xử lí phù hợp, kết hợp với cha mẹ HS. Cách xử lí như thế nào, đảm bảo tính giáo dục mà nhẹ nhàng, sinh động... phụ thuộc vào tính sáng tạo của mỗi người GV, nhất là GVCM.

Đối với hành vi BLHĐ nhóm 2 (e - g - h), như có lần tôi đã phân tích và đề nghị nhà trường tổ chức hành vi chuộc lỗi và làm lễ tạ lỗi cho nhóm HS đánh nữ sinh lớp 7 Trường THCS Lí Tự Trọng, thành phố Trà Vinh, ngày 8/3/2015. Bài viết được in trong Kỷ yếu Hội thảo do Viện Khoa học Giáo dục Việt Nam tổ chức và được lược thuật trên nhiều tờ báo [4]. Đây là những hành vi có tính nghiêm trọng, có thể phối hợp các lực lượng như GV, cha mẹ HS, các đoàn thể và khi cần có sự tham gia của lực lượng công an... Tuy nhiên, các trường luôn luôn là người chủ trì và tiến hành theo phương pháp tâm lí - giáo dục đối với những HS có lỗi và với HS toàn trường. Ví dụ, vụ bạo hành ở trường Lí Tự Trọng như đã nêu, nên xử lí theo các bước sau:

Một là, những HS có lỗi thành thật nhận ra lỗi lầm. Ở đây, Hiệu trưởng nhà trường cần thành lập Hội đồng xét vụ này. Tất cả những HS liên quan trình bày lí do đánh bạn; tự phân tích, đánh giá lỗi lầm của mình... Hội đồng phân tích những lỗi lầm tệ hại của hành vi bạo lực, không nhằm đe dọa, mà giúp mỗi em *nhận thức* được

những sai lầm, thấy xấu hổ, ân hận và có nhu cầu chuộc lỗi, tạ lỗi để giải thoát được mặc cảm tội lỗi, để lương tâm được thanh thản... Ở đây, phải thấy rõ mục tiêu giáo dục và có nhiều biện pháp để đạt được mục tiêu đó.

Hai là, cả nhóm HS có lỗi cùng cha mẹ các em và GVCN đến nhà bạn nữ sinh bị hành hung để *xin lỗi* em và gia đình em; đồng thời có hành vi *chuộc lỗi* lầm bằng cách mua quà, đưa tiền cho gia đình em chạy chữa, bồi bổ, bù đắp phần nào những tổn thương về thể chất và tinh thần với nữ sinh và gia đình em.

Ba là, cần tổ chức *lễ tạ lỗi trước toàn trường*, nhằm tác động mạnh mẽ đến các em có lỗi một cách sâu sắc và giáo dục HS toàn trường. Trong trường hợp này, cần tổ chức lễ trang nghiêm, lỗi của các em phải được công khai, minh bạch trước toàn trường. Lễ này chính là giúp các em có lỗi được giải thoát lỗi lầm. Có thể lần lượt từng em lên nói lời xin lỗi bạn nữ sinh bị đánh và gia đình bạn; xin lỗi các thầy cô và các bạn toàn trường; xin lỗi cha mẹ, vì đã làm cha mẹ phiền lòng, xấu hổ vì con... Em nữ sinh khi nói lời tha thứ lỗi lầm của các bạn, em sẽ trở nên lớn mạnh hơn, cứng cỏi hơn. Tất cả các em có lỗi cùng xúm lại nắm tay bạn nữ sinh nạn nhân... để nhận sự tha thứ, hòa giải, yêu thương... Tôi tin rằng đó sẽ là giây phút cảm động với tất cả mọi người có mặt... Như vậy, buổi Lễ nhằm chuyển hóa sự thù hận, sợ hãi, mặc cảm lỗi lầm, né tránh... từ cả hai phía, thành sự đối mặt với lỗi lầm, dũng cảm, trung thực tạ lỗi và tha lỗi cho nhau, đem lại sự cảm thông, hòa giải để yêu thương nhau hơn...

Bốn là, GVCN từng lớp cho HS trao đổi về chủ đề Lễ tạ lỗi. Mỗi HS nói lên những bài học cần rút ra cho mình là gì? GVCN cần kết luận rằng, ai cũng có thể mắc lỗi lầm; các em còn trẻ, bồng bột, càng dễ có hành vi sai trái. Điều quan trọng là khi làm sai phải biết thành thật nhận sai, biết xin lỗi, chuộc lỗi, tạ lỗi. Như vậy, mình sẽ giải thoát được mặc cảm tội lỗi, sẽ thanh thản hơn, trưởng thành hơn... Nhân sự kiện này, mỗi lớp hoặc toàn trường

có thể ra sổ báo tường chuyên đề về BLHĐ, tại sao và làm thế nào để loại bỏ?

5. Kết luận

Hành vi bạo lực gây ra bởi một người hay một nhóm người đối với một hay nhiều người khác, đều có nguyên nhân trực tiếp được điều khiển bởi tâm lí. Đối với những người đã trưởng thành, những hành vi bạo lực chủ yếu được xem xét, xử lí bằng pháp luật. Đối với HS vị thành niên, cần xem xét xử lí từ góc độ tâm lí - giáo dục, đúng với chức năng của nhà trường thì mới hi vọng hạn chế BLHĐ một cách bền vững.

Nhà giáo dục cần nhận diện các loại hành vi BLHĐ với các tính chất và mức độ tâm lí nghiêm trọng khác nhau để có giải pháp xử lí phù hợp. Điều quan trọng nhất là làm cho những HS mắc lỗi tự nhận ra lỗi, biết thành thực xin lỗi, chuộc lỗi, tạ lỗi để tự giải thoát tâm lí nặng nề của bản thân, giúp các em trưởng thành hơn; HS bị bạo hành cũng dũng cảm đứng lên, vượt qua sợ hãi, mặc cảm, xấu hổ để tha thứ cho các bạn, để trở nên cứng cỏi hơn. Mục đích của giải quyết vấn đề là làm cho những HS trong cuộc và HS toàn trường cùng những người liên quan đều có trải nghiệm đối diện với lỗi lầm, biết vượt qua nó một cách văn minh, có giáo dục để đạt đến sự hòa giải, yêu thương, để tiếp tục cuộc sống bình thường, an vui...

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1]. *Bạo lực gia tăng trong dịp Tết: Thực trạng đáng lo ngại*, Báo Khoa học & Đời sống, ngày 17 tháng 02 năm 2016.
- [2]. Steven Pinker, *The History of Violence*, The New Republic, ngày 19 tháng 3 năm 2007.
- [3]. Norda D, Volkow, M.D, (2013), Tài liệu dịch của Viện Nghiên cứu Người sử dụng ma túy (PSD), Hà Nội.
- [4]. VietNamnet, *Lễ tạ lỗi cho các học sinh đánh bạn*, Cập nhật: 23:08 ngày 25 tháng 3 năm 2015.

RESEARCHING SCHOOL VIOLENCE FROM PSYCHOLOGICAL PERSPECTIVE

Mac Van Trang
The Vietnam Institute of Educational Sciences
Email: macvantrang@gmail.com

Abstract: The article analyzed school violence from psychological perspective. The author thought that actions of school violence are the strength-based-behaviors of an individual or student group to influence others, causing physical and psychological hurt... So educators need to identify types of school violence with various levels of psychological stress in order to get appropriate solutions.

Keywords: School violence; psychology; violence action.